

Кравчук О. М. Утвердження адміністрації ЧСР в німецьких районах Богемії, Моравії і Сілезії. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. Вінниця, 2005. Вип. 3. С. 55-59.

О. М. Кравчук

УТВЕРЖДЕННЯ АДМІНІСТРАЦІЇ ЧСР В НІМЕЦЬКИХ РАЙОНАХ БОГЕМІЇ, МОРАВІЇ І СІЛЕЗІЇ

28 жовтня 1918 року свою юрисдикцію в кордонах історичних земель «Корони Св. Вацлава» декларувала Чехословацька держава. З таким рішенням не погодились судетсько-німецькі політики, які вважали, що її влада може бути легітимною тільки для земель населених чехами і словаками. Вже 28 жовтня 1918 року в одному з німецьких анклавів Моравії – місті Брно (німецькою мовою - Брюнн) - новостворена Німецька національна рада Брюнна і Середньої Моравії, лідером якої був Ф.д'Ельверт, поставила вимогу права самовизначення для всіх німців чеських земель. Складовими частинами Німецької Австрії судетсько-німецькі політики прагнули зробити проголошену 29 жовтня 1918 року провінцію Дейчбемен – Німецька Богемія (північно-західна Чехія), 30 жовтня 1918 року - Судетенланд (Судетська область – частина австрійської Сілезії і північної Моравії), 3 листопада 1918 року - Дейчзюдмерен (Німецька Південна Моравія) і Бемервальдгау (Область Чеського Лісу – південно-західні землі Чехії). Зазначені провінції охоплювали 26 537 кв км, де проживало 3071423 осіб німецької національності і 159911 чехів. Уряд Дейчбемен очолив Р.Пахер. Через декілька днів його змінив безпартійний депутат австрійського парламенту Р.Лодгман фон Ауен. Уряд Судетської землі очолив Р.Фрайслер. Серед керівників Області Богемського лісу були Ф.Віхтл, А.Клемент, Німецької Південної Моравії – граф Х.Ольдофреді і О.Тойфель¹.

Керівництво Чехословаччини з перших днів незалежності прагнуло залучити німецьких політиків до співпраці в розбудові держави. За ініціативою соціал-демократа Ф.Бехіне, 30 жовтня 1918 року представники Національного комітету провели переговори з Р.Лодгманом фон Ауеном. Взаєморозуміння в питанні необхідності збереження порядку, недоторканності приватної власності не стало основою примирення політиків. Реальних результатів переговорів не було досягнуто через національно-державні пріоритети сторін: чеські представники висловлювались за збереження єдиної адміністрації на всій території Чехії і наполягали на беззастережному розповсюдженні суверенітету празького Національного комітету на прикордонні райони, а Лодгман вимагав визнання самостійності провінції Дейчбемен².

В чеських і німецьких районах Богемії, Моравії і Сілезії створюються окремі системи управління, які в самопроголошених провінціях не відзначалися стабільністю. Зокрема, частина їх території перебувала в чехословацькому управлінні, а в Опаві (столиця Судетенланду) і Зноймо (центр Дейчзюдмерен) керували два комітети, чеський і німецький³.

Внутрішня нестабільність провінцій, крім адміністративного хаосу, проявилась і в економіці. Розрив зв'язків між чеськими і німецькими теренами Богемії, Моравії і Сілезії, призвів в останніх до припинення поставок сировини, згорання роботи на багатьох підприємствах, втрати значною частиною діючих підприємств можливості збуту, зростання безробіття. В умовах припинення поставок продовольства з чеських районів над судетсько-німецькими провінціями нависла реальна загроза голоду, що стало причиною заворушень на початку листопада 1918 року в містах зазначених провінцій. Ці виступи викликали серйозне занепокоєння серед німецьких середніх верств, які почали побоюватись розповсюдження комунізму. Спроба придбати продовольство в Німеччині, яку здійснили 2 листопада 1918 року Р.Лодгман і Й.Зелігер в Дрездені під час переговорів з саксонським урядом, як і прагнення отримати обіцянку збройної допомоги, були безрезультатними⁴.

В цей самий час чеські політики починають створення національної економіки, яка повинна була зміцнити здобуту політичну самостійність. Одним з перших заходів економічної політики була підтримка вітчизняного капіталу шляхом обмеження позицій німецьких підприємців в ЧСР, яка отримала назву «чехізації». З точки зору чеських політиків

вона була спробою ревізії «германізації» габсбурзького часу і фактично не враховувала інтереси судетських німців. 2 листопада 1918 року Національний комітет відмінив сплату прибутків з боргових зобов'язань Австро–Угорської монархії, а 9 листопада – заборонено без згоди чехословацької влади продаж і заставу в банках великих земельних володінь, більша частина яких перебувала у власності німецьких аристократів⁵.

Крім того, з перших днів незалежності Чехословацька держава розпочала утвердження своєї влади в судетсько–німецьких районах. Зокрема, 4 листопада 1918 року чехословацьких війська зайняли Варнсдорф (Дейчбемен). Прагнення врегулювати відносини з чеськими політиками і вирішити продовольчу проблему призвело до ще одних переговорів з празьким Національним комітетом. Їх провів 4 листопада 1918 року заступник земського гетьмана (голови уряду) Дейчбемен – німецький соціал-демократ Й.Зелігер. Переговори знову були безрезультатними. Чеські політики не могли визнати самостійність німецьких провінцій, що порушувало територіальну цілісність нової держави. Оскільки для судетських політиків найважливішим було приєднання до Австрії, вони не погодились на утворення міністерства для німецьких справ, відмовились від можливості входження до складу Національного комітету⁶.

В такій ситуації Прага продовжила встановлення контролю над чеськими землями з німецьким населенням. Так, 6 листопада 1918 року війська ЧСР увійшли в м. Брно. Замість німецької національної ради чехословацьке керівництво створило в місті з переважно німецьким населенням комісію по управлінню з 16 чехів і 8 німців⁷.

Політикам Австрії і самопроголошених провінцій для досягнення своїх вимог довелось пожвавити зовнішньополітичну діяльність. 8 листопада 1918 року представнику держави чехів і словаків В.Тусару у Відні було вручено офіційний протест «зазіхання» Праги на «австро–німецькі терени». Безпосередньо уряд Дейчбемен 12 листопада 1918 року звернувся до В.Вільсона з протестом проникненню чехословацьких частин в глиб прикордонних районів і поставив вимогу, щоб президент США виступив проти включення судетських районів до складу Чехословаччини. Вважаючи, що Німецька Австрія не має передумов повноцінного економічного розвитку, її Тимчасові національні збори 12 листопада 1918 року проголосили Австрію частиною республіканської Німеччини. Самопроголошені провінції теж мали стати частиною нової великої німецької держави. Судетсько–німецькі політики активно підтримували таку стратегію. Адже найбільші з проголошених провінцій – Дейчбемен (14496 кв. км. з населенням приблизно 2,2 млн. осіб) і Судетенланд (6534 кв. км., 670 тисяч населення) територіально з Австрією взагалі не поєднувались, а межували з Німеччиною⁸.

В зв'язку з цим процес розбудови ЧСР і далі триває без участі судетських політиків. Без них 13 листопада 1918 року була ухвалена тимчасова конституція, параграф четвертий якої позбавляв земські сейми Богемії, Моравії і Сілезії прав законотворчої діяльності, що обумовлювалось необхідністю створенням сильної влади в умовах іредентизму німецького населення, складнощів у приєднанні Словаччини. Але саме це в майбутньому практично унеможливило запровадження федеративного устрою держави. Німецьке населення, як і інші меншини, також не було представлено в Установчих Національних зборах ЧСР, які почали свою роботу 14 листопада 1918 року. Разом з тим, при відкритті парламенту його голова Ф.Томашек прем'єр – міністр країни К.Крамарж обіцяли німецьким співгромадянам права вільного культурного і національного розвитку⁹.

Чехословацькі, як і судетсько–німецькі лідери неодноразово підкреслювали свою надію на рішення майбутньої мирної конференції, що, на їх думку, мало залежати перш за все від того, хто буде дійсним господарем чеського прикордоння. Саме тому відбувалося поступове встановлення контролю Праги над німецькомовними територіями з метою припинити діяльність органів місцевого австрійського державного управління в межах історичних чеських земель, унеможливити участь населення самопроголошених провінцій у виборах до австрійських Національних зборів. 19 листопада 1918 року чехословацькі війська увійшли в Стржібро, 21 листопада – Докси, на які претендувала Дейчбемен¹⁰.

В другій половині листопада 1918 року урядові кола ЧСР вирішили приступити до систематичного військового зайняття прикордонних районів Богемії, Моравії і Сілезії.

Ухвалення цього рішення прискорило прийняття 22 листопада 1918 року австрійськими Національними зборами закону про державу. Згідно з ним частиною Австрії проголошувались не тільки судетські провінції, а також німецькі мовні острови з центрами в Іглаві, Брно, Оломоуці. При цьому острівський кам'яновугільний і металургійний басейн мав бути інтернаціоналізований. Зрозуміло, що Чехословацька держава, настільки територіально обмежена, не була б життєздатною¹¹.

Систематичне встановлення контролю уряду ЧСР над прикордонням розпочалось 29 листопада 1918 року. Після перестрілки з загонами місцевого фольксвера 200 чехословацьких солдат зайняли центр північно-чеського вугільного басейну місто Мост. В бою було вбито дев'ять чехів і один німець. Це було перше і, по – суті, останнє серйозне зіткнення. Подальше просування чехословацьких частин проходило без бою. Австрія не надала судетсько–німецьким політикам серйозної збройної підтримки в зв'язку з тим, що чехи діяли від імені Антанти, а залежність Відня від поставок чеського вугілля зробила опір просто неможливим. Проте, керівник зовнішньої політики Австрії розгорнув активну дипломатичну діяльність, щоб судетсько–німецькі райони залишились в австрійському управлінні до тих пір, поки мирний договір вирішить їх державну приналежність. Зокрема, 25 і 28 листопада 1918 року О.Бауер пропонував довірити прикордонне розмежування мирній конференції або піддати його плебісцитові, 3 грудня 1918 року - позов до міжнародного суду з метою вирішення конфлікту¹².

Австрійські пропозиції залишились без наслідків, а процес силової інтеграції судетських районів до складу ЧСР підходив до завершення. 15 грудня 1918 року чехи взяли під свій контроль центр Дейчзюдмерен Зноймо, а 16 грудня 1918 року – столицю Дейчбемен Ліберць, Хеб та інші населені пункти. Уряд Лодгманна виїхав до Відня, опублікувавши звернення до В.Вільсона з вимогою окупації прикордонних районів військами країн Антанти. 18 грудня 1918 року було здобуто Опаву – столицю Судетенланду. На відміну від Дейчбемен, діячі уряду Судетенланду на чолі з Р.Флейслером залишились в місті. В судетських районах місцеві самоуправління, сформовані ще за часів Австро–Угорської імперії, одне за одним укладали угоди з командуванням чехословацьких військ, супроводжуючи їх закликами до населення зберігати спокій і порядок. В реорганізованих органах самоуправління більшість, як правило, залишалась в руках представників німецьких політичних партій. Так, в Ліберці на основі взаємної угоди від 16 грудня 1918 року була утворена чесько–німецька адміністративна комісія в пропорції 4 : 7. Утвердження влади ЧСР в прикордонні супроводжувалось розформуванням установ, створених урядами судетсько–німецьких провінцій, заборонаю зборів, роззброєнням збройних формувань. Але, не дивлячись на деякі обмеження, місцева преса достатньо вільно пропагувала ідею самовизначення судетських німців і об'єднання Австрії і Німеччини. Більшість населення до зміни влади ставилось доволі байдуже¹³.

Загалом, до 18 грудня 1918 року війська ЧСР зайняли терени чотирьох провінцій. 19 грудня 1918 року міністр зовнішніх справ Франції С.Пішон від імені союзників офіційно проголосив, що всі землі населені судетськими німцями, до рішення мирної конференції, належать Чехословаччині¹⁴. Паризька мирна конференція підтримала вимоги ЧСР на Судети, без яких чеське право самовизначення було важко здійснити з огляду на змішане розселення етнічних спільнот у землях «Корони Св. Вацлава», стратегічні і економічні фактори. Відділення від Богемії, Моравії і Сілезії (78870 кв. км) промислово розвинених і багатих на корисні копалини судетсько–німецьких територій (26537 кв. км) ставило під сумнів життєздатність держави чехів і словаків. Крім того, інтересам переможців суперечила ідея самовизначення судетських німців. Її підтримка означала сприяння реалізації великонімецької програми - об'єднання Австрії (разом з Судетами) з Німеччиною. Це могло перетворити останню, не дивлячись на її післявоєнні територіальні втрати і військові обмеження, в європейську наддержаву, більш потужну, ніж до 1914 року – і територіально, і за чисельністю населення, і за геополітичним становищем.

Отже, Чехословаччина вже на початку свого існування в політиці щодо судетських німців застосувала силові методи. Судети були інтегровані до складу ЧСР проти волі місцевих німців. В чесько–німецькі взаємини це внесло нові ускладнення, що з часом

поглиблювались. В таких складних умовах керівництво ЧСР не відмовилось від одного з своїх головних (і важких) завдань - здобути лояльність німецької меншини і залучити її представників до співпраці з метою розбудови спільної демократичної держави. Уряд держави чехів і словаків прагнув здійснювати політику щодо німецького населення на загальних демократичних принципах (рівноправність, гарантія захисту національних прав). Це було перспективною, але довгостроковою стратегією і швидких результатів не могло принести. Застосування радикального засобу розв'язання судетського питання – надання територіальної автономії німецькому населенню унеможливила сама політика їх лідерів в жовтні–грудні 1918 року. Німецький ірредентизм в чеських землях призвів до того, що в будь-якій автономії керівництво ЧСР стало вбачати загрозу державної цілісності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Seibt F. Tschechen und Deutsche. Der lange Weg in die Katastrophe. // Seibt F. Deutsche, Tschechen, Sudetendeutsche. – München, 2002. – S. 367.; Кретинин С.В. Судетские немцы: Народ без родины. 1918 – 1945 гг. – Воронеж, 2000. – С. 42 - 43, 47, 256.; Sládek M. Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu: 1848-1946. - Praha, 2002.- S. 26.; 2. Gajan K. Německý imperialismus a československo – německé vztahy v letech 1918–1921.–Praha, 1962.– S. 31-32.; Шмераль Я. Б. Образование Чехословацкой республики в 1918 г. - М, 1967. – С. 323.; 3. Kapras J. Deutschmaehren. // Ottův slovník naučný nové doby. – Praha, 1932. – Dílu druhého svazek první. – S. 85.; Kapras J. Deutschböhmen. // Ottův slovník naučný nové doby. – Praha, 1932. – Dílu druhého svazek první. – S. 81.; Кретинин С.В. Судето - немецкая социал – демократия: страницы политической истории, 1918 – 1939 гг. – Воронеж, 1998. – С. 32 – 33.; 4. Кретинин С.В. Судето - немецкая социал – демократия... – С. 32 – 33.; Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938). - Díl první. - Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). - Praha, 2003. – S. 56.; 5. Boyer C. Konflikt und Kooperation zwischen Tschechen und Deutschen in der Wirtschaft der Ersten Republik // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve Střední Evropě. - Praha, 1999. – Sv. 2.- S. 611- 612.; Lacina V. Zlatá léta československého hospodářství (1918-1929). – Praha, 2000. – S. 27, 153.; 6. Gajan K. Německý imperialismus a československo – německé vztahy v letech 1918–1921.– Praha, 1962.– S. 31-32.; Масарик Т.Г. Світова революція за війни й у війні 1914-1918.Спомини.–Львів, 1930.- С.461.; 7. Кретинин С.В. Судето - немецкая социал – демократия... – С. 30.; 8. Steiner H. Otto Bauer und die „Anschlussfrage“ 1918/ 1919. //Die Auflösung des Habsburgerreiches. – Wien, 1970. – S. 473, 479.; Vzájemna neoficiální korespondence T.G.Masaryka s Eduardem Benešem z doby parizských mírových jednání (říjen 1918-prosinec 1919). K vydání připravil Z. Šolle. – Praha, 1994. – Česta první. - S. 43.; Кретинин С.В. Судетские немцы... – С. 45 - 46.; 9. Бисага Ю. Держава і право в Чехословаччині в 20 – 30 – х рр. ХХ ст. – Ужгород, 1997. – С. 80.; Gajan K. Německý imperialismus a československo – německé vztahy v letech 1918 – 1921. – Praha, 1962. – S. 41.; 10. Gajan K. Německý imperialismus a československo – německé vztahy v letech 1918–1921.–Praha, 1962.– S. 43.; Klimko J. Politické a právní dějiny hranic predmníchovskej republiky (1918-1938). – Bratislava, 1986. – S. 40.; 11. Gajan K. Německý imperialismus a československo – německé vztahy v letech 1918–1921.–Praha, 1962.– S. 43.; 12. Gajan K.voj o směr vývoe československého státu v letech 1918-1920 // Přehled československých dějin. Díl III. 1918-1945. – Praha, 1960. – S. 61.; Бауэр О. История австрийской революции. - М., 1925. – С. 202 - 204.; Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918-1920 років. Політико-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької республіки.-К.,1997. – С. 122-123.; 13. Sládek M. Němci v Čechách... - S. 29.; 14. Gajan K.voj o směr vývoe československého státu v letech 1918-1920... – S. 61.